

2012-13

वने

7.53 महाराष्ट्र राज्याचे एकूण वनक्षेत्र सन 2011-12 अखेर 61,358 चौ.कि.मी. (अस्थायी) होते व ते राज्याच्या भौगोलिक क्षेत्राच्या 19.94 टक्के होते. त्यापैकी वन व महसुल विभागाच्या अधिपत्याखाली सन 2011-12 अखेर अनुक्रमे 55,220 चौ. कि. मी. व 1613 चौ. कि. मी. क्षेत्र होते व ते राज्याच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या (3,07,713 चौ. कि. मी. क्षेत्र) अनुक्रमे 18 टक्के व 0.52 टक्के होते. यावरून राज्यामध्ये कृषि व्याप्त क्षेत्रानंतर दुसरे मोठे क्षेत्र वनाखाली असल्याचे दिसून येते. तसेच सन 2011-12 अखेर 3925 चौ. कि.मी (अस्थायी) वन क्षेत्र महाराष्ट्र वनविकास महामंडळाकडे (म.व.वि.म.) हस्तांतरीत करण्यात आले, जे भौगोलिक क्षेत्राच्या 1.28 टक्के होते. महाराष्ट्र खाजगी वने (संपादन) अधिनियम, 1975 च्या तरतुदीनुसार ज्या खाजगी वनांना भारतीय वन अधिनियम, 1927 चे विशिष्ट कलम लागू होते त्यांना राखीव वनांचा दर्जा प्राप्त झाला. सन 2011-12 अखेर 599 चौ.कि.मी (अस्थायी) खाजगी वनक्षेत्र वन विभागाच्या अधिपत्याखाली आणण्यात आले, जे एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या 0.19 टक्के होते. वनव्याप्त क्षेत्राची विभागणी तक्ता 7.34 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 7.34 वनव्याप्त क्षेत्राची विभागणी

(क्षेत्र चौ. कि. मी.) (अस्थायी)

अ. क्र.	यंत्रणेचे नांव	एकूण वनक्षेत्र 2011-12	एकूण भौगोलिक क्षेत्राशी टक्केवारी
1	वनविभाग	55,220	17.95
2	महसुल विभाग	1613	0.52
3	म.व.वि.मं.लि(FDCM)	3926	1.28
4	वनविभागाच्या अखत्यारित आणलेली खाजगी वने	599	0.19
एकूण		61,358	19.94

स्त्रोत : अप्रमुवसं(संधारण), म.रा. नागपुर

वन क्षेत्रातून मौल्यवान मालमत्ता निर्माण करण्याच्या उद्देशाने वन विभागाकडून महाराष्ट्र वनविकास महामंडळाकडे वनक्षेत्र हस्तांतरीत करण्यात आले. सन 1974-75 पासून 2011-12 पर्यंत एकूण 3,926 चौ.कि.मी. (अस्थायी) वनक्षेत्र महामंडळाकडे हस्तांतरित करण्यात आले व त्यापैकी 3,763 चौ.कि.मी. राखीव, तर 163 चौ.कि. मी. क्षेत्र संरक्षित वनाचे होते.

वृक्षारोपण

7.54 वृक्षारोपण करणे हे 20 कलमी कार्यक्रमातील एक कलम असून याची अंमलबजावणी प्रामुख्याने वन विभाग, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ व सामाजिक वनीकरण संचालनालय यांचेमार्फत करण्यात येते. याअंतर्गत वनविभाग आणि वनविकास महामंडळामार्फत सन 2011-12 मध्ये 77.37 कोटी रुपये खर्च करण्यात आले. वनविभाग व वनविकास महामंडळने 2011-12 मध्ये केलेल्या लागवडीचे लक्ष्य व साध्य याबाबतची माहिती खालील तक्त्यात मध्ये दर्शविली आहे.

7.35 वनवृत्तनिहाय वृक्षारोपण क्षेत्राचे लक्ष्य व साध्य

(क्षेत्र हेक्टरमध्ये)(अस्थायी)

वनवृत्त	लक्ष्य	साध्य	टक्केवारी	एकूण खर्च रु.लखात
ठाणे	2969.40	3264.11	110	694.76
नाशिक	2500.00	2043.06	82	325.52
धुळे	4160.57	5165.07	124	1202.81
पुणे	2805.00	2121.77	76	517.02
कोल्हापूर	2314.00	2319.50	100	807.85
औरंगाबाद	2371.86	2501.11	105	876.30
अमरावती	3022.26	3002.52	99	550.53
यवतमाळ	3416.39	3984.61	117	624.99
नागपूर	2936.00	2909.24	99	495.58
उत्तर चंद्रपूर	1805.91	1805.91	100	351.00
गडचिरोली	2260.89	2251.89	99	343.91
एकूण (वनविभाग)	30562.28	31368.79		6790.27
FDCM (वनविकास महामंडळ)	4000.00	4011.26	100	946.81
एकूण	34562.28	35380.05		7737.08

स्रोत : कक्ष-1, मुवसं(संयुक्त वन व्यवस्थापन नियोजन व विकास)

वन उत्पादने

7.57 राज्यातील प्रमुख व गौण वनउत्पादन व त्यांचे मूल्य याबाबतची माहिती तक्ता 7.38मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 7.38 वनोत्पादन व मूल्य

(कोटी रुपये)

वनोत्पादन	उत्पादनाचे परिमाण	2010-11		2011-12*		2012-13**	
		उत्पादन	मूल्य	उत्पादन	मूल्य	उत्पादन	मूल्य
(अ) मुख्य वनोत्पादने							
इमारती लाकुड	लाख घन मीटर	1.17	110.35	1.15	243.51	1.28	188.87
जळावू लाकुड	लाख घन मीटर	4.21	42.18	3.79	28.10	4.14	36.62
एकूण (अ)			152.53		271.61		225.49
(ब) गौण वनोत्पादने							
बांबू	लाख मेट्रीक टन	1.54	22.74	1.93	39.05	1.38	32.14
तेंदू	लाख स्टॅंडर्ड बग	6.42	90.56	6.21	100.08	6.67	140.60
गवत	मेट्रीक टन	17629	0.39	1584	0.18	उ.नाही	0.009
डिक	क्विटल	5552	0.87	6076	1.39	उ.नाही	0.05
इतर		--	4.11	--	9.79	उ.नाही	0.34
एकूण (ब)		---	118.67	---	150.49		
एकूण (अ+ब)		---	271.20	---	422.10		

* अस्थायी (वरिल आकडेवारीत व.वि.म.मं यांच्या आकडेवारीचा समावेश केलेला आहे)

**

अंदाजित

स्त्रोत : अप्रमुवसं(संसाधन उपयोग), अप्रमुवसं(अकाष्ठ वनोपज- सनियंत्रण व मुल्यांकन), वनविकास महामंडळ, कार्यक्रम अंदाजपत्रक 2012-13

संत तुकाराम वनग्राम योजना

7.58 जनतेमध्ये वनाच्या व वन्यजीवांच्या महत्वाबाबत जागृती निर्माण करणे, अवैध वृक्षतोड, अतिक्रमण, इत्यादीपासून वनांचे संरक्षण करण्याकरीता सन 2006-07 मध्ये संत तुकाराम वनग्राम योजना सुरु करण्यात आली. या योजनेखालील मार्च 2012 अखेर पर्यंत एकूण 12629 संयुक्त वन व्यवस्थापन समित्या गठित करण्यात आल्या आहेत. सन 2011-12 या वर्षात सर्वोत्कृष्ट काम करणा-या जिल्हा आणि राज्यस्तरावरील तीन समित्यांना तसेच मराठवाड्यातील एका समितीला संत तुकाराम वनग्राम योजने अंतर्गत उत्कृष्ट व संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती रोख पुरस्कार देण्यात आला. या योजनेअंतर्गत सन 2010-11 मध्ये रुपये 32.70 लाख, सन 2011-12 मध्ये रुपये 112.65 लाख, तर 2012-13 करीता 62.96 लाख रुपयांची तरतुद मंजूर करण्यात आली आहे. याबाबतची माहिती खालील तक्त्यात दिलेली आहे.

(रूपये लाखात)

अ.क्र.	तपशिल	2010-11		2011-12		2012-13	
		लक्ष्य	साध्य	लक्ष्य	साध्य	लक्ष्य	साध्य (नोव्हें. 2012 पर्यंत)
1	वनांचे व वन्यजिवांंचे महत्त्व, वनांचे स्ंरक्षण व अतिक्रमण थांबविणेबाबत प्रसिद्धी करणे	92.01	32.7 0	112.6 5	112.6 5	62.96	47.22
		92.01	32.7 0	112.6 5	112.6 5	62.96	47.22

स्त्रोत : कक्ष-1, मुवसं(संयुक्त वन व्यवस्थापन नियोजन व विकास)

7.59 वन्यजीव व राष्ट्रीय उद्याने /अभयारण्ये

सन 2010 मध्ये राष्ट्रिय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरणाच्या निर्देशानुसार व भारतीय वन्यजीव संस्थान डेहराडुन यांच्या मार्गदर्शनात अखिल भारतीय व्याघ्र, सहशिकारी व भक्ष्यप्राणी व त्यांच्या अधिवासाची पडताळणी लाईन ट्रान्सॅक्ट पद्धतीने करण्यात आली त्याआधारे राष्ट्रिय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरणाने मार्च 2011 मध्ये जारी केलेल्या अहवालानुसार महाराष्ट्रात किमान 160 ते कमाल 196 व सरासरी 169 वाघ असल्याचे जाहीर करण्यात आले आहे. स्त्रोत : कक्ष- 23(3), अप्रमुवसं(निसर्ग पर्यटन व वन्यजीव प्रशासन)

वन्यजीव आणि राष्ट्रीय उद्याने /अभयारण्ये यांच्या अंतर्गत राबविण्यात येत असलेल्या केंद्र पुरस्कृत योजनांची माहिती तक्ता 7.39 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 7.39 वन्यजीव व राष्ट्रीय उद्याने / अभयारण्यासंबंधीची माहिती

योजना	क्षेत्र चौ.कि.मी	खर्च (कोटी रुपये)			टक्केवारीत बदल #
		2010-11	2011-12	2012-13 (ऑक्टो.2 012 पर्यंत)	
I व्याघ्र प्रकल्प					
i) मेळघाट	1676.93	22.20	11.72	1.58	
ii) ताडोबा-	619.76	2.58	26.75	1.17	

अंधारी	257.26	1.44	2.12	1.14
iii) पेंच	741.22	0.75	0.29	0.09
iv) सहयाद्री				
II राष्ट्रीय उद्याने /अभयारण्याचा विकास	14050.77	3.68	2.62	0.82
III हत्ती प्रकल्प कोल्हापूर	उ.ना.	0.50	0.20	0.11
एकूण		31.15	43.70	4.91

2010-11 च्या तुलनेत 2011-12 मध्ये झालेला शेकडा बदल
स्त्रोत : कक्ष- 22(6), अप्रमुवसं(निसर्ग पर्यटन व वन्यजीव प्रशासन)

मुद्दा क्रमांक 7 :- राज्यातील वन्यजीवांचे संवर्धन व संरक्षण करण्याचे दृष्टीने महाराष्ट्र राज्यात उस्मानाबाद / सोलापूर जिल्हयातील नवीन माळढोक पक्षी अभयारण्य, नागपूर / वर्धा जिल्हयातील नवीन बोर अभयारण्य, गोंदिया जिल्हयातील नवीन नागझिरा व नवेगांव अभयारण्य अशा 4 नवीन अभयारण्यांची निर्मिती करण्यांत आलेली आहे. त्यांचे क्षेत्र खालील प्रमाणे आहे. तसेच नागपूर / भंडारा जिल्हयातील उमरेड क-हांडला अभयारण्यास शासनाने मान्यता दिलेली आहे.

अ.क्र.	अभयारण्याचे नांव	जिल्हा	क्षेत्र चौ.कि.मी.
1	नवीन माळढोक पक्षी अभयारण्य	उस्मानाबाद / सोलापूर	01.98
2	नवीन बोर अभयारण्य	नागपूर / वर्धा	60.69
3	नवीन नागझिरा अभयारण्य	गोंदिया	151.335
4	नवेगांव अभयारण्य	गोंदिया	122.756
5	उमरेड क-हांडला अभयारण्य	नागपूर / भंडारा	189.29

2012-13

Forests

7.53 The total forest area of Maharashtra State at the end of the year 2011-12 was 61358 sq. km. (Provisional) constituting about 19.94% of geographical area of the state. The forest areas under the administrative charge of the Forest department and Revenue Department were 55,220 sq. km. and 1613 sq km respectively the end of the year 2011-12 and were 17.95 percent and 0.52 per cent respectively of the total geographical area of the State (3,07,713 sq. km). This shows that the forest in the state was the second largest land use sector after agriculture. The Forest area transferred to Forest Development corporation of Maharashtra (FDCM) at the end of the year 2011-12 was 3,926 sq. km. (Provisional) constituting about 1.28 per cent of the geographical area. According to provision of Maharashtra Private Forest (Acquisition) Act, 1975 private forest, to which certain sections of Indian Forest Act, 1927 were applied, attained status of Reserved Forest. At the end of the year 2011-12, the area of private forest brought under possession of Forest Department was 599 sq. kms.(provisional) which constituted about 0.19 per cent of total geographical area of the State. The distribution of the forest area is shown in Table 7.34

Table 7.34 Distribution of forest area (Area in Sq Km)
(Provisional)

Sr. no.	Name of the Agency	Total Forest Area 2011-12	Percentage to total Geographical area
1	Forest Department	55220	17.95
2	Revenue Department	1613	0.52
3	FDCM	3926	1.28
4	Private Forest brought under possession of Forest Department	599	0.19
TOTAL		61358	19.94

Source: - APCCF (Conservation), M.S. Nagpur

The forest areas were transferred from the Forest Department to FDCM with the objective of converting them into valuable assets. From the year 1974-75 to 2011-12, the total forest area transferred to corporation was 3,926 sq. km (Provisional) of which 3763 sq km was from reserved forest and 163 sq. km. was from protected forest.

Tree Plantation

7.54 Tree plantation is one of the important points under 20 point programme, implemented mostly through Forest Department, FDCM, and Directorate of Social Forestry and Rs. 77.37 crore were spent during 2011-12 (Forest Department & Forest Development Corporation of

Maharashtra Ltd.) The targets and achievement of area planted by the Forest Department during 2011-12 is shown below.

Table 7.35 Circlewise physical target of area plantation and achievement

(Area in ha.)(Amt in Rs

Lacs) (Provisional)

Circle	Target	Achievement	Percentage	Expenditure in Rs. Lakh
Thane	2969.40	3264.11	110	694.76
Nashik	2500.00	2043.06	82	325.52
Dhule	4160.57	5165.07	124	1202.81
Pune	2805.00	2121.77	76	517.02
Kolhapur	2314.00	2319.50	100	807.85
Aurangabad	2371.86	2501.11	105	876.30
Amravati	3022.26	3002.52	99	550.53
Yavatmal	3416.39	3984.61	117	624.99
Nagpur	2936.00	2909.24	99	495.58
Chandrapur	1805.91	1805.91	100	351.00
Gadchiroli	2260.89	2251.89	99	343.91
Total	30562.28	31368.79		6790.27
FDCM	4000.00	4011.26	100	946.81
Grand Total	34562.28	35380.05	102.37	7737.08

*Source : Desk- 1, CCF (JFM- Planning and Development)***Forest Produce**

7.57 The Production and value of major and minor forest produce in the state are given in Table 7.38

Table 7.38 Production and value of Forest Produce

(Value in Rs

Crores)

Forest Produce	Unit of Production	2010-11		2011-12*		2012-13***	
		Production	Value	Production	Value	Production	Value
(A) Major forest produce							
Timber	LCM**	1.17	110.35	1.15	243.51	1.28	188.87
Firewood	LCM**	4.21	42.18	3.79	28.10	4.14	36.62
Total (A)			152.53		271.61		225.49
(B) Minor forest produce							
Bamboo	LMT [@]	1.54	22.74	1.93	39.05	1.38	32.14
Tendu	LSB [#]	6.42	90.56	6.21	100.08	6.67	140.60
Grass	MT	17629	0.39	1584	0.18	N.A.	0.009
Gum	Qtls	5552	0.87	6076	1.39	N.A.	0.05
Others		---	4.11	--	9.79	N.A.	0.34
Total (B)		---	118.67		150.49		

Total (A+B)	---	271.20	422.10
--------------------	-----	---------------	---------------

* Provisional ** LCM- Lakh Cubic Meter @ LMT – Lakh Metric Tonnes # LSB-
Lakh Standard Bag

*** anticipated (For Timber, Firewood and Bamboo figures of FDCM Ltd. were also included) \$- Actual

Source :- APCCF (Resource Utilization), APCCF(NTFP- Monitoring and Evaluation), FDCM Ltd., कार्यक्रम अंदाजपत्रक- 2012-13

Sant Tukaram Vangram Yojana

7.58 This scheme was launched in 2006-07 with a view to create awareness regarding the importance of forest and wild life, to protect the forest from illegal tree cutting, encroachment, etc. Under this scheme, total 12629 Joint Forest Management Committees were constituted upto March 2012. The best performing three committees at district and state level and one committee for Marathwada were awarded with Sant Tukaram Vangram Yojana best JFMC award during 2011-12. The expenditure during the year 2010-11 was Rs. 32.70 lakh, 2011-12 was Rs. 112.65 lakh, while Rs.62.96 lakh is sanctioned for 2012-13.

(Amt in Rs Lacs)

Sr No	Particulars	2010-11		2011-12		2012-13(upto Nov.2012)	
		Target	Achievement	Target	Achievement	Target	Achievement
1.	Sant Tukaram vangram yojana (Awards to the Best Joint Forest Management Committees)	92.01	32.70	112.65	112.65	62.96	47.22
	Total	92.01	32.70	112.65	112.65	62.96	47.22

Source : Desk- 1 , CCF (Joint Forest Management- Planning and Development)

7.59 Wild life and national Parks/ Sanctuaries.

As per the wildlife monitoring carried out in the year 2010, by line transact method as per guidelines of National Tiger Conservation Authority and Wildlife Institute of India, a status report was released in March 2011 by the National Tiger Conservation Authority in which the population of tigers in Maharashtra is as estimated minimum 160 to maximum 196 & average 169. **Source :- Desk- 23(3)- APCCF(Ecotourism & Wildlife Administration)**

The information on centrally sponsored schemes implemented under Wild life and National Parks/ Sanctuaries is shown in Table 7.39

Table 7.39 Projectwise Area and Expenditure under Wild Life & National parks/ Sanctuaries

Scheme	Area sq. km	Expenditure (Rs. crore)			Percentage Change #
		2010-11	2011-12	2012-13 (Upto Oct. 2012)	
I Tiger Project					
i) Melghat	1676.93	22.20	11.72	1.58	
ii) Tadoba-Andhari	619.76	2.58	26.75	1.17	
iii) Pench	257.26	1.44	2.12	1.14	
iv) Sahayadri	741.22	0.75	0.29	0.09	
II Development of National Parks/ Sanctuaries	14050.77	3.68	2.62	0.82	
III Elephant Project Kolhapur	N.A.	0.50	0.20	0.11	
TOTAL		31.15	43.70	4.91	

percentage change in 2010-11 over 2011-12 *Source :- Desk 22(6)- APCCF(Ecotourism & Wildlife Administration)*

Point No.7: To conserve and protect wildlife in Maharashtra State four new wildlife sanctuaries are established in various districts namely New Great Indian Bustard wildlife sanctuary in Osmanabad / Solapur districts, New Bor Wildlife sanctuary in Nagpur / Wardha district, New Nagzira and Navegaon wildlife sanctuary in Gondia district. Forest area for newly created wildlife sanctuaries is as given below. Similarly sanction for the Umrer Karhandla Wildlife sanctuary in Nagpur / Bhandara district has been recently received from Government.

Sr.No.	Name of sanctuary	District	Area in Sq.Km.
1	New Great Indian Bustard wildlife sanctuary	Osmanabad / Solapur	01.98
2	New Bor Wildlife sanctuary	Nagpur / Wardha	60.69
3	New Nagzira wildlife sanctuary	Gondia	151.335

4	Navegaon wildlife sanctuary	Gondia	122.756
5	Umrer Karhandla Wildlife sanctuary	Nagpur / Bhandara	189.29

--OXO--

Information on additional points

1.Forests: Tree felling on private land is regularized by Maharashtra Tree felling Act-1964 (Amended) and regulation 1969 (for Tribals) with due permission from revenue & forests deptt. During the year 2011-12, total number of trees 1556294 permitted to be felled in 14573 cases in accordance with above Act-1964. Under Regulation Act-1969, 7561.503 Cu.m. Timber and Fire wood have been harvested. Plantation on Private land is increasing as there is provision for compensatory plantation as against felling of trees. Mission mode scheme of planting 100 Crores trees is also being implemented by government. District wise planning for afforestation is also in progress in accordance with provisions made in Maharashtra Forest Policy 2008. Till date, plantation on 1269699 Hectares private land is proposed in 27 districts plans. Districts wise forests area is being enclosed with this. In case of Tendu leaves, Proportional Bonus is given to tendu labourers in form of incentive bonus every year .

Joint Forests Management Committee.(JFM)

Table no.1.

(Reference year march,2012)

Districts	Joint Forests Management Committees	
	No. of Villages	Area .Protected by JFM committees (Ha)
1	2	3
33 Districts	12679	2699360

Point no.1: To convert open forests into dense forests following measures is being implemented.

1. Under scheme of 100 crores tree plantation, plantation target of total 16 crores trees have been given to forests department. Detailed information is enclosed with this.
2. In accordance with the provisions of Maharashtra Forests Policy- 2008- steps to bring 33% of area under tree cover are being taken and afforestation schemes are being implemented districtwise .Accordinging private land of 1269699 Hectares is proposed districtwise for afforestation. Detailed information is enclosed with this.
3. Plantation programme is also being implemented under Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme. (MGNREGS). Detailed information is enclosed with this.

Point no.2: To increase tree cover on private land, plantation programme is proposed to be implemented as given above.(Point no.1.)

Point no.3: State Biodiversity Board have been constituted by government vide Resolution dt.05.07.2011 in accordance with National Biodiversity Rule-2008.

1. Mobile Science exhibition on Biodiversity was showcased to students, academicians and common people in the special train comprised of 16 A.C. coaches named as “ **Biodiversity Special Exhibition Train**” on dated 30.09.2012, 01.10.2012 and 03.10.2012 which was stationed at Nagpur railway station. This exhibition was jointly organized by Ministry of Science & Technology and Ministry of Environment & Forests, GOI on the occasion of International Biodiversity Year-2012.
2. Districts, Taluka and Village level Biodiversity committees are proposed to be constituted in accordance with National Biodiversity Act-2002 and Rule-2004. Till date, following committees have been constituted.

Districts	Type of Committee.	Committee nos.
Chandrapur	Village level Committees.	132
Gadchiroli	District level Committees.	01.
Buldhana.	District level Committees.	01.

3. The process of constitution and strengthening of above committees in remaining part of districts, taluka, panchayat samiti and village level is in progress.

Point no.4: Plantation programme is being implemented in open forests or non-forests area under scheme of 100 crore tree plantation.

Above plantation programme is implemented through regular various schemes. Local species of various plants, medicinal plant compatible to local environment and ecology is being planted under above plantation programme.

This scheme will be executed by local participants.

Circle wise information on expenditure incurred in the year 2012-13 on plantation programme is being enclosed with this. Also particulars on plantation of medicinal plants by National Medicinal Plant Board are enclosed with this.

Point no.5: No information regarding establishment of processing plant, in Chamorshi taluka of Gadchiroli district on Minor Forests Produce for economic upliftment of Tribals is available in this office. Although, proposal for grants under National Bamboo Mission 2012-13, preparing Agarbatti from Bamboo sticks on trial basis by Chief Conservator of forests, Gadchiroli is in process

Point no.6: In stage 4, Total 148 Tigers was observed to be existed in a study carried out in 4 Tiger Reserves and adjacent area of it. Rest area of the state is not included in this study.